

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық зерттеу университетінің экономикалық факультетінің 60 жылдығына арналған «Жаңа болмыс жағдайында экономика және қоғам» Халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдары, 25 мамыр 2023 жыл, II бөлім= **Материалы** Международной научно-практической конференции «**Экономика и общество в условиях новой реальности**», посвящённой 60-летию экономического факультета Казахского агротехнического исследовательского университета имени С.Сейфуллина, 25 мая 2023 год, II часть = **Materials** of the International scientific and practical conference «**Economy and Society in a new reality**» dedicated to the 60th anniversary of the Faculty of Economics of the S. Seifullin Kazakh Agrotechnical Research University, May 25, 2023, II part. – 2023. – Ч.2. – Б.68-75

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖАСЫЛ ҚАРЖЫЛАНДЫРУ: ДАМУДЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰРАЛДАРЫ МЕН МӘСЕЛЕЛЕРІ

ӘОЖ 338.24

*Қайратқызы А., докторант
Л.Н.Гумилев атынағы ЕҰУ, Астана қ.*

Соңғы жылдардағы оқиғалар көрсеткендей, барлық елдерде қоршаған ортаны қорғау мен климаттың өзгеруінің салдарын жеңудің маңыздылығы артып келеді. Сондай-ақ жасыл экономиканы дамытуға оңтайлы инвестицияларды анықтау және адам қызметінің қоршаған ортаға теріс әсерін азайту үшін әртүрлі зерттеулер жүргізу маңызды.

Жасыл экономика өндіріс пен тұтынуға энергия мен суды пайдалануды азайтады және осылайша қоршаған орта мен климатқа теріс әсерді айтарлықтай азайтады [1]. «Жасыл» инвестициялар тұжырымдамасы экологиялық таза және ресурстарды үнемдейтін технологияларға инвестициялар ретінде түсіндіріледі. Мұндай инвестициялар әдетте «жасыл» экономиканы дамытуға бағытталған әртүрлі бағдарламалар мен жобаларға инвестицияларды қамтиды [2].

«Жасыл» экономикаға инвестициялау мәселелерін әртүрлі авторлар қарастырады. С.И. Мишулина «жасыл» инвестициялар жауапты инвестициялардың ажырамас бөлігі болып саналады және «жасыл» технологияларды енгізуге бағытталған ұзақ мерзімді қаржылық инвестицияларды болжайды деп мәлімдейді [3]. Ю.А. Данилов «жасыл» инвестицияларды «екі түрдегі инвестицияларға» бөлуді ұсынады: 1) Қоршаған ортаға ең аз ықтимал әсері бар өндірістің экологиялық таза технологияларын (қалдықсыз/энергия үнемдейтін) әзірлеуге және енгізуге бағытталған инвестициялар; 2) Қоршаған ортаны қорғау және қоршаған ортаны ластанудан тазарту жөніндегі негізгі өндірістік қорларды пайдалануға беруге бағытталған инвестициялар [4]. ЭЫДҰ құжаттарында «жасылға» инвестициялардың мынадай түрлері жатады:

- «жасыл» инфрақұрылымға және бар инфрақұрылымды көгалдандыруға инвестициялар;

- табиғи ресурстарды, экожүйелерді және олар ұсынатын қызметтерді тұрақты басқаруға Инвестициялар;

- экологиялық тауарлар мен қызметтер секторына, сондай-ақ жасыл өндірістік-өткізу тізбектерінің барлық сегменттеріне инвестициялар [5].

Осылайша, жоғарыда келтірілген анықтамалар тұрақты, «жасыл» және жауапты инвестициялардың түсіндірмелері ұқсас деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Алдыңғы зерттеулерде жарияланған нәтижелер айтарлықтай ерекшеленеді. Мысалы, технологияның белсенді халықаралық трансферті елдің өз үйінде экологиялық ҒЗТҚЖ-ға аз инвестиция салуына әкелуі мүмкін (өйткені ол шетелде жүргізілген зерттеу нәтижелерінен пайда көреді). Герлах инвестиция деңгейі артқан сайын білім жинақтау энергия өндіруден энергия үнемдейтін технологияларға ауысады деп санайды және инвестиция бірлігін емес, технологиялық өзгерістер дәрежесін арттыруды ұсынады. [6]. Карраро, Массетти, Нинсита, Де Киан және Тавони Климаттық саясатты талдайды және энергиямен байланысты ҒЗТҚЖ инвестициялары басқа секторларға инвестицияларды қатыстырмайды және адами капиталдың нашарлауына әкелмейді деп санайды [7, 8].

Бұл мәселені зерттеген қазақстандық авторлардың ішінде Қазақстан мен АҚШ мысалындағы негізгі көрсеткіштерді жаңартылатын көздер тұрғысынан салыстырған А.А. Пастернакты бөліп көрсетуге болады [9]. Е.В. Варавин мен М.В. Козлова Меса деңгейінде жасыл экономиканың даму дәрежесін бағалау әдістемесін ұсынды. Ол әдістеме бойынша Ресейдің экологиялық-экономикалық индексінің құру тәсілдері қолданылады. Бұл индекс Дүниежүзілік Банктің түзетілген таза жинақ индексінің (ANSI) әзірлеуде қолданылатын принциптері негізінде есептелген [10]. К.О. Нұрғалиева энергетикаға байланысты инвестициялық қажеттіліктер шеңберінде шетелдік тәжірибені қарастырды [11]. Н.Б. Шамуратова, М.Т. Жетесова, К.Н. Тастанбекова және Н.Н. Нұрланова табиғи ресурстарды басқару есебінен елдің экономикалық өсуін қарастырды [12]. Б.Қ. Қазбеков негізгі проблемаларды, сондай-ақ Қазақстандағы жасыл экономиканы дамытудың ықтимал шешімдері мен тетіктерін белгіледі [13].

Халықаралық және ұлттық зерттеу тәжірибесі көрсеткендей, қоғамның тұрақты дамуын анықтайтын маңызды аспект жасыл экономиканы дамытуға инвестициялар болып табылады.

Соңғы жылдары көптеген елдер «жасыл» экономика тұжырымдамасын және ұлттық экономикаларды (ЭЫДҰ, Жапония, Оңтүстік Корея және т.б. елдер) дамытудың стратегиялық моделі ретінде «жасыл» экономикалық өсуге көшуді анықтайды.

Қазіргі уақытта Қазақстандағы «жасыл» технологиялар нарығы қалыптасу сатысында және жандандыруды талап етеді. Қазақстан Республикасының экология, геология және табиғи ресурстар экс-вице-министрі Ахметжан Примқұлов Green Talks ашылуында мәлімдегендей, Қазақстан Республикасында жасыл технологияларды дамыту міндетті түрде тиісті заңнамалық және нормативтік базаны талап етеді. Бұл мемлекеттік қолдау құралдарының бірі.

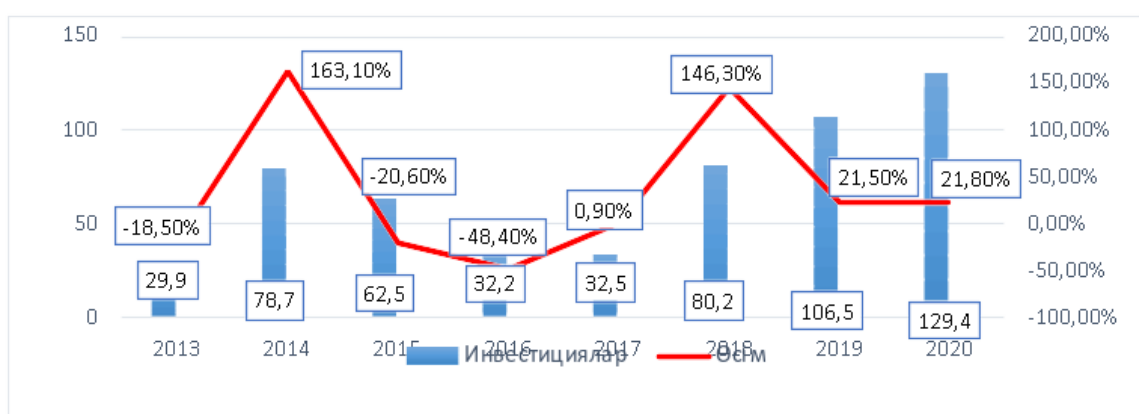
«Астана» халықаралық қаржы орталығы (АХҚО) Еуропалық Қайта Құру және даму банкімен (ЕКДБ) бірлесіп, Қазақстанда «жасыл» қаржы жүйесін құрудың және оған инвестициялар тартудың негізгі тәсілдерін айқындайтын тұжырымдама әзірледі. 2013 жылы Қазақстан Республикасының Үкіметі «жасыл» экономикаға көшу тұжырымдамасын қабылдады. Осыған байланысты мемлекеттік деңгейде «жасыл өсу» қағидаттарына негізделген тұрақты дамуға көшу қажеттілігі туындады. Экономикалық даму моделін түзетуге не әкелді? Климат жөніндегі Париж келісіміне қосыла отырып, Қазақстан атмосферадағы парниктік газдардың құрамын төмендету жөніндегі өз мақсаттарына қол жеткізу үшін барлық мүмкін күш-жігерді жұмсауға міндеттенді. Осыған байланысты тиісті инфрақұрылымды құру және «жасыл» технологиялар нарығын дамыту қажеттілігі туындайды. Қазақстанда орнықты даму үшін алғышарттар жасау бойынша ұлттық және реттелетін бағдарламалар мен стратегиялар қабылданды. Үкімет бірқатар заң жобаларын қабылдау арқылы «Жасыл» өсуге көшуге жағдай жасады, мысалы: Экологиялық кодекс; жаңартылатын энергияны қолдау туралы заң; жасыл экономикаға көшу тұжырымдамасы. Осыдан бастап Қазақстан Орталық Азия елдеріне үлгі болды. 2018 жылғы ақпанда Қазақстанның 2025 жылға дейінгі ұлттық даму жоспары қабылданды, онда «Жасыл» экономика жеке басым бағытқа бөлінді.

2021 жылы мемлекеттік экологиялық реттеу стандарттарын айқындайтын, «жасыл» инвестицияларды тартуды ынталандыратын және халықаралық экологиялық міндеттемелердің орындалуын қамтамасыз ететін жаңа экологиялық кодекс қабылданды.

Қазақстан Республикасының «жасыл» қаржы жүйесін қалыптастыру үшін нормативтік база құрылады. Жергілікті және халықаралық жасыл қаржы сарапшыларының қатысуымен жасыл қаржы бойынша консультативтік кеңес құрылды. ЕКДБ қатысуымен Қазақстанның жасыл қаржы жүйесінің тұжырымдамасы және АХҚО-ның 2025 жылға дейінгі жасыл қаржы саласындағы көшбасшылық Стратегиясы түріндегі іргелі негіздер қабылданды. Бұл Банктің портфолиосы елдің энергетикалық секторындағы 25 жобаны қамтиды. Жобалардың жалпы саны 236 құрайды, инвестициялардың жалпы көлемі 7,3 млрд еуроны құрайды, оның ішінде 115 жұмыс істеп тұрған жоба (2,7 млрд. еуро), оның 43%-ы энергетика секторында шоғырланған. ЕКДБ Қазақстандағы күн энергетикасын (Бурное күн станциясы және кеңейту жобасы), жел энергетикасын (Ерейментау жел паркі) және Қазақстандағы жаңартылатын энергия көздерін қаржыландырудың ірі жобаларына қатысты [14].

Dkn World News зерттеуіне сәйкес, Deutsche Bank Үкімет пен жергілікті компанияларға ESG (экологиялық, әлеуметтік, басқару) байланысты «жасыл» облигациялар мен қаржы құралдарын шығаруды ұсынды. Бұл капиталды шикізаттық емес секторды ынталандыру және дамыту үшін пайдаланады. Бұдан басқа, Қазақстан Республикасының Үкіметі қоршаған ортаға айтарлықтай оң әсер ететін жобаларды қамтитын «Жасыл таксономия» жобасын әзірледі. Жасыл облигациялар мен жасыл несиелер

есебінен қаржыландырылатын жасыл жобалардың таксономиясы қолданыстағы табиғи ресурстарды пайдалану тиімділігін арттыруға бағытталған; қоршаған ортаға теріс әсер ету деңгейін төмендету; энергия тиімділігін арттыру, энергияны үнемдеу; климаттың өзгеруін азайту және климаттың өзгеруіне бейімделу. Таксономияның міндеттерінің бірі-екінші деңгейлі банктер. Қазақстандық банктер тек «жасыл» қаржыландыруды қарастыруда. Бірқатар несиелік ұйымдарда экологиялық жобалар мүлдем жоқ. Алайда тәуекелге барып, жасыл қаржыландыруға инвестиция салған қазақстандық банктерді атап өту маңызды. Олардың біріншісі Mastercard және Еуразиялық банк болды. Олар елдің алғашқы электрондық картасын шығарды. Әрбір транзакциядан бонустардың бір бөлігі Қазақстанды абаттандыруға ғана емес, қалдықтарды сұрыптауға да бағытталатын болады.

Сурет 1. Қазақстан Республикасында Жасыл экономиканы дамытуға бағытталған инвестициялар, млрд теңге

Ескерту- автор дереккөздер негізінде құрастырған [15]

Қазақстанда жақын болашақта экономикалық өсуге қоршаған ортаны және табиғи ресурстарды басқару аспектілері экономикалық жоспарлау процесіне қаншалықты тиімді интеграцияланғаны елеулі әсер ететін болады. Осыған байланысты тұрақты Жасыл өсуге инвестициялау үшін қажетті қаражатты жұмылдыру мәселелері бірінші орынға шығады. Қазақстанның «жасыл» экономикаға көшу тұжырымдамасында тиісті инвестициялар шамамен 3-4 миллиард долларға немесе жылына ЖІӨ-нің шамамен 1% -на бағаланады. Бұл қаражаттың негізгі бөлігі осындай қаржыландыруды ұсынудың халықаралық стандарттарына сәйкес жеке сектор арқылы тартылуы мүмкін.

Елде таза энергетикаға инвестициялардың рекордтық өсуі байқалады. Ең белсенді жасыл жобалар Ақмола, Атырау, Қостанай және Жамбыл облыстарында дамуда. Күн және жел электр станцияларын салу, сондай-ақ экологиялық таза көлікті дамыту басымдық болып табылады.

Соңғы жылдары Инвестициялар саны жылына орта есеппен 87,2%-ға өсті. 2018 жылдың қорытындысы бойынша қоршаған ортаны қорғауға бағытталған инвестициялар бір жылда 2,5 есеге ұлғайып, 80,2 млрд теңгені құрады. Кейінгі жылдары инвестиция деңгейі 21%-ға өсті. Бұл қаражат атмосфераға ластаушы заттар шығарындыларымен, ластаушы заттарды

кәдеге жаратумен және т.б. байланысты проблемаларды шешуге бағытталған. 2017 жылы қоршаған ортаны қорғауға салынған инвестициялар саны 32,5 млрд теңгені құрады, бұл ретте жыл сайынғы өсім небәрі 0,9%-ды құрады (сурет. 1) [15].

Қоршаған ортаны қорғауға бағытталған инвестициялардың ең жоғары шоғырлануы Ақмола облысында байқалады: 25,7 млрд теңге - өткен жылмен салыстырғанда 6,5 еседен астам (3,8 млрд теңге). Қоршаған ортаны қорғауға инвестициялар көлемі бойынша көшбасшы өңірлердің үштігіне Жамбыл (133,8 млн теңгеден 12,7 млрд теңгеге дейін) және Атырау (9,1 млрд теңге, жылдық өсім 2 еседен астам) облыстары да кіреді (1-кесте).

«Жасыл» қаржыландыру. Қарыз алушылар тарапынан қызығушылықты арттыру үшін АХҚО биржасында «жасыл» облигациялар шығару қағидалары қабылданды. «Еуразиялық Даму Банкі» АҚ жасыл қаржыландыру орталығында үлеске ие болды, сол арқылы өңірлік деңгейде жасыл қаржыландыру құралдарын ілгерілетуге өз үлесін қосты. 2018 жылы облыс әкімдіктері жасыл жобаларды іске асыру үшін 110 млрд теңгеден астам сомаға мемлекеттік бағалы қағаздар шығарды. Рекордшылар Шымкент, Атырау және Астана болды. Олар 42 миллиард теңгеге жуық бағалы қағаздар шығарды. 2018 жылдың тамыз айының басында «Даму» экс қорына БҰҰДБ-мен жаңартылатын энергия көздеріне инвестициялау тәуекелдерін төмендету туралы Келісім шеңберінде өтеу мерзімі 36 ай болатын 200 млн теңгеге жасыл купоны бар облигацияларды тіркеді және шығарды.

Кесте 1 - «Жасыл экономикаға» бағытталған инвестициялар, 2021 жыл

	Жалпы	2020 жылмен пайыз бен алғанда	Соның ішінде		
			қызмет түрлері-жаңартылатын энергия көздері	қызмет түрлері-Энергия үнемдеу технологиялары және энергия тиімділігі	Парниктік газдар шығарындыларын азайту
Жалпы ҚР	103766939	82,9	98 901 557	4 833 394	31 988
Ақмола	11231934	17,8	11 231 934	-	-
Ақтөбе	25643662	246,9	25 643 662	-	-
Алматы	21 801	3,7	21 801	-	-
Атырау	46 806	186,4	-	30 861	15 945
Жамбыл	52 400 425	8,1	52 400 425	-	-
Қостанай	8 152 845	73,2	8 152 845	-	-
Қызылорда	1 201 632	8,8	1 201 632	-	-
Маңғыстау	16 513	1,1	-	470	16 043
Түркістан	466 164	32,7	249 258	216 906	-
ШҚО	40 257	0,4	-	40 257	-
Астана қ.	4 544 900	76,7	-	4 544 900	-
Ескерту - автор дереккөздер негізінде құрастырған [16]					

Бұл орналастыру Биржаның жасыл облигациялар шығару жөніндегі ережелеріне сәйкес келетін бағалы қағаздардың бірінші листингі және

Қазақстандағы жасыл облигациялардың бірінші листингі болды. Тартылған қаражат «Даму» Қорының жасыл облигациялар саласындағы саясаты шеңберінде жаңартылатын энергия көздері саласындағы шағын ауқымды инвестициялық жобаларды іске асыратын шағын және орта бизнесті одан әрі кредиттеу мақсатында екінші деңгейдегі банктерде және микроқаржы ұйымдарында орналастырылатын болады.

Кесте 2 - 2013-2020 жылдардағы қоршаған ортаны қорғауға бағытталған және жасыл экономикамен байланысты Инвестициялар үлесінің серпіні

Көрсеткіштер	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Инвестициялардың жалпы көлеміндегі қоршаған ортаны қорғауға бағытталған инвестициялардың үлесі, %	1,3	1,6	1,2	0,6	1,0	1,0	1,0	1,1
Жасыл экономикаға байланысты инвестициялардың үлесі, %	0,2	0,0	0,2	0,0	0,5	0,7	0,8	0,81
Ескерту - автор дереккөздер негізінде құрастырған [15,16]								

2020 жылдың тамыз айында «Даму» кәсіпкерлікті дамыту қоры АХҚО биржасында жылдық 11,75% купон мөлшерлемесімен және өтеу мерзімі үш жыл болатын алғашқы «жасыл» облигацияларды сәтті шығарды. 2021 жылы облигациялар шығару арқылы тартылған қаражат Түркістан облысында күн электр станциясының құрылысын қаржыландыруға жұмсалды.

Осылайша, Қазақстанда «жасыл» салалардың әлеуетін кеңейтуге, технологиялық инновацияларға ықпал етуге және бизнес пен қаржы индустриясы үшін өсудің жаңа жағдайларын жасауға көмектесетін “жасыл” қаржыны дамыту мүмкіндіктері кеңейтілуде.

Жүргізілген талдау негізінде Қазақстанның жасыл экономикасына инвестициялар деңгейін бағалау жүргізілді. Осылайша, Қазақстан үшін жиынтық инвестициялардың талап етілетін деңгейін бағалау ЖІӨ-нің 0,7%-ды құрады және жыл сайын ағымдағы 302 млрд теңгеге қарағанда құндық мәнде 500 млрд теңгені құрады, ал қазіргі деңгей мен талап етілетін деңгей арасындағы айырмашылық жылына 198 млрд теңгені құрайды.

Қорытындылай келе, екінші деңгейдегі банктердің «жасыл» экономикаға көшуге әлсіз мүдделілігі фактісін атап өту маңызды. Бұл Қазақстан Республикасының реттеуші органдарының жасыл қаржы саласындағы халықаралық күн тәртібіне төмен тартылуына байланысты. Біздің ойымызша, банктерде нормативтік құжаттарда мұндай талаптар жоқ. Сонымен қатар, біздің қаржы секторындағы ойыншылардың шетелден қарыз алуға қызығушылығының болмауы маңызды рөл атқарады. Өйткені жаһандық нарықтарда тұрақтылық мәселелері облигацияларды сатып алу

немесе несиелеу туралы шешім қабылдауда маңызды рөл атқарады. Елдің қаржы нарығына қатысушылардың өз көзқарасы бойынша өзекті және күрделі проблемалары бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Official site «GEFF in Kazakhstan». [Electronic resource]: URL: <https://ebrdgeff.com/kazakhstan/ru/the-facility/> (дата обращения: 22.09.2022)
2. Проект Страновой стратегии по Казахстану 2022-2027. [Электронный ресурс]: URL: <https://www.ebrd.com> (дата обращения: 22.09.2022)
3. Mishulina, S.I. «Green» Investments as an Element of the Mechanism of Greening the Regional Economy: Sochi Journal of Economy. 2019. No 13(2), pp. 155-164.
4. Данилов, Ю.А. Современное состояние глобальной научной дискуссии в области финансового развития [Текст]: Вопросы экономики. 2019. – № 3. – 29–47 с.
5. OECD. Policy Framework for Investment. 2015 Edition. – OECD Publishing, Paris, 2015, 136 p. – DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264208667-en>.
6. Gerlagh R. A climate-change policy induced shift from innovations in carbonenergyproduction to carbon-energy saving: Energy Economics. 2008, No 30, pp. 425-448
7. Carraro C., Massetti E. and L. Nicita. How Does Climate Policy Affect Technical Change? [Text] // An Analysis of the Direction and Pace of Technical Progress in a Climate-Economy Model: Fondazione ENI Enrico Mattei, Notadi Lavoro. - 2009, - No 08.
8. Carraro C., De Cian E., Tavoni M. Human Capital Formation and Global WarmingMitigation: Evidence from an Integrated Assessment Model. [Text] // Munich: CESifo Group. - 2009, - (27).
9. Пастернак, А.А. Развитие возобновляемых источников энергии: сравнение основных показателей на примере Казахстана и США [Текст]: // Экономика. Стратегия и практика. – 2014. - № 2 (30). - С. 105-108.
10. Варавин, Е.В., Козлова, М.В. Оценка развития зеленой экономики в Республике Казахстан [Текст]: Развитие региона. - 2014. - № 5(4). - 1282-1297с.
11. Нургалиева, К.О. Зарубежный опыт трансформации традиционной экономической системы в зеленую экономику. [Text] // Статистика, учет и аудит. - 2018. - № 3 (70). - 119-123 с.
12. Шамуратова, Н.Б., Жетесова, М.Т., Тастанбекова. К.Н., Нурланова, Н.Н. Рост экономики Казахстана через призму управления природными ресурсами [Текст]: // Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан. - 2015. - № 1(16). - 143- 148 с.

13. Казбеков Б. К. Зеленая экономика: проблемы, пути и механизмы построения в Казахстане. [Текст] // Вестник КазНУ. Серия экологическая. - 2013. - № 2(38). - 67-74 с.

14. Зеленая экономика: реалии и перспективы в Казахстане. [Электронный ресурс]: URL: <https://sk.kz> (дата обращения: 23.10.2022)

15. Официальный сайт Стратегия «КАЗАХСТАН – 2050». [Электронный ресурс]: URL: <https://strategy2050.kz/ru/news/kak-razvivaetsya-zelenoe-finansirovanie-v-kazakhstane/> (дата обращения: 09.10.2022)

16. Об инвестиционной деятельности в Республике Казахстан. [Электронный ресурс]: URL: <https://stat.gov.kz/official/industry/157/publication> (дата обращения: 06.10.2022)